

אמו של עמוס, בתמונה היהיזה ששרדה

תחילת מוסיקה ויתר מחוסר אמצעים.

תנ"ך באיתות ברייך

מצב הרבאון בו היה שרוי השפיע על פניו. הם הפכו כמעט למסיכה. למזלו של עמוס עבד במחיצתו של אדם יקר-נפש בשם דוד יוסיפין, שעמד על מע' לותיו של עמוס, נלחם על כבודו וזכויותיו.

במשך הזמן הועלה עמוס בדרגה. ממעתיק של כרטיסיות הועלה לדרגת ממלא קבלות שנועדו למשלוח לתורמים. אחרי שנתיים הוטל עליו התפקיד לקרוא מדי בוקר את העתון בפני חניכי המוסד הבוגרים, בסניף המוסד בטלביה. מדי בוקר נסע לשם, קרא במשך שעה תמימה את חדשות היום בפני העיתורים, חזר לבית החינוך לעבודתו.

לפני ארבע שנים קיבל תפקיד נוסף: בבית-הדפוס של המוסד החלו להדפיס את התנ"ך בכתב ברייל, כתב-התקורות לעיתורים. עמוס היה מקריא למדפים העיוור את המלים מן הספר, הלה היה מדפיס אותו, קורא את המלים חזרה באוזני עמוס לצורך ה"גהה". בעבודה זו עסק שלוש שעות ביום.

בזמן האחרון היה עוזר גם לתלמידי ה"מוסד הלומדים בבתי-ספר יתכוננים בעיר להתכונן לבחינות או להכין את שיעוריהם. הם למדו להעריך את האיש שפנתה לפניו עולמות חדשים. לשמחת עמוס, סימו כולם את לימודיהם בהצטיינות. משכורתו הגיעה השנה ל-120 ל"י לחודש.

יחד עם כל אלה מצא עמוס זמן לעקוב אחרי הנעשה סביבו. כשהעלה מישהו את הרעיון לחגוג את יום השנה ה-3000 לייסוד ירושלים, כתב עמוס מאמר בהצופה, הפריך את החישוב עליו היה מבוסס החשבון. ה"הצעה נקברה בשקט.

במקום בלשים ורומאנים

היה זה שוב יוסיפין, הממונה על אר-כיון המוסד לעיתורים, שגילה את יכולתו האינטלקטואלית של עמוס. יוסיפין, ה"נשוי לבת-אחותו של הרב יהודה לייב מ"י מ"ן, למד תקופה קצרה אצל חכם האב. הוא מכהן כיושב-ראש ועדת-התרבות של מוסד הרב קוק. המזמין בכל שבת אחרי-הצהריים מרצה מכובד. עמוס עצמו בא ל"עמים קרובות ברגל, מן הקצה השני של העיר, כדי לשמוע הרצאות אלה.

עתה, במפתיע, הציע יוסיפין לעמוס ל"הרצות במסיבת-שבת. עמוס לא בא. הוא לא הסביר אפילו את הסיבה. רק במאוחר נתברר שהיה זה משום שהתכונן לבחינות הבגרות. אחרי שהצליח בבחינות אלה — על אף העובדה שלא למד שעה אחת בחייו בבית-ספר — הוזמן שנית. הפעם בא חברי ועד המוסד, שהכירוהו, התנגדו להזמנתו. אך אחרי ההרצאה הוקסמו.

כי עמוס חכם לא היה מרצה רגיל. ב" (המסך בעמוד 18)

בספר. אפילו היה הספר מונח לפניו, לא היה זה בפרק אותו למד.

אפילו הפראים מבין התלמידים אהבו את הר"ר חכם. כשהיו מפרעים לו, היה דופק במקלו על השולחן, עד שהשתרר שקט מוחלט. דרישותיו בתנ"ך מתלמידיו היו ידיעה כמעט מוחלטת של הספר בעל-פה. שיטת הבחינה: הוא היה מתחיל פסוק, על ה"נבחן היה לסיימו.

באותה שיטה לימד את בנו עמוס, שמי-עולם לא הלך לשום בית-ספר, למד בבית מפי אביו. הבן, שידו היתה כרוכה תמיד בידי אמו, לא יכול היה לשחק בחברת ילדים בני גילו. לרוב היה צמוד למיטה, למד מפי אביו הכפוף והזקן. גרף עליידי ילדי השכונה בשל צלילתו וצורתו החיצונית, גית, התרחק מהם עד כמה שאפשר.

האטון השני במשפחת חכם אירע כשהיה עמוס בן 15. אמו מתה מיגון ומעמל רב.

"ניתוח אכזרי"

מאז אפשר היה לראות ברחובות ירושלים מראה שרק מעטים שמו לב אליו. אבוב, שדמו זה לזה, שניהם משותקים למחצה, היו מתקדמים באיטיות ברחוב. ל"בושם היה דל אך נקי. הילד דיבר בקושי, שפתו התחתונה היתה מופשלת החוצה. ה"אב היה טורח להסביר לו כל דבר.

נוח חכם נהג לקחת את בנו עמוס להר"צאות מדעיות. הילד יושב דומם, מבטו תלוי בחלל. שכניו היו משוכנעים שאינו מבין דבר. רק כעבור שנים נסתבר כי עמוס חכם הבין הכל, קלט הכל, ונכר הכל.

שני הגברים חיו לבדם בביה"ב שלוש שעות החדרים, כשהאב מבשל לשניהם. הם הפכו חלק בלתי-נפרד מגוף השכונה בעלת הצב"יון המיוחד. שערי-חסד, שכונה עניה, הגר"בלת עם רחביה המודרנית והעשירה. נראית כשריד מתקופה שעברה. בערב שבת נסגרת הכניסה לשכונה בשלשלאות ברול, עד מוצאי שבת. השכונה כולה חיה על ספרי הקודש, יותר מאשר על מזון גופני.

משפחת חכם היתה קיצונית עוד יותר. מעיד עמוס חכם על עצמו: "ספרנו יפה כמעט שלא קראתי. בבית היו אצלנו רק שירי י"ג וביאליק, וסיפורי מגדלי מוכר ספרים... לפעמים, כשלא כאב גופי, הייתי שוכב ולומד, אך לפעמים היה הגוף כואב, ולא למדתי..."

נוח חכם החל משרד בקול ירושלים של ממשלת המנדט את דברי הפרשנות לפרקי היום בתנ"ך, אך בנו לא שמע אותם. בבית לא היה מכשיר-רדיו.

במשך כל השנים ניסה האב להיטיב את מצב בנו. כשהיה עמוס בן 18 לקח אותו אביו לרופא ירושלמי, כדי שירפא את ידו, שהיתה משותקת, אך באורך רגיל ובעלת צורה נורמלית. הרופא סבר שאם ישברו את עצם ידו, יופעלו השרירים המשותקים, ו"אילו העצם תתאחה שוב. הניתוח נעשה, אולם השרירים לא פעלו, מצבה של היד החמיר הרבה יותר. הר"ר פלדנקריין, רופאו של ביני, שבדק לא מכבר את עמוס, הג"דיר את הניתוח כ"אכזרי".

ד"ר נוח חכם, כפי שצולם על-ידי תלמידיו

שבע שנים אחרי מות האם מת גם נוח חכם.

"מה אעשה אתך?"

רק דמיון קודר יכול לתאר לעצמו את חייו של עמוס חכם מאז אותו יום. הוא נשאר ערירי בעולם, ללא ידידים ו"חברים, חסר אמצעים וחסר אהבה. הוא הרתיק אנשים מלהתקרב אליו. מבנה פניו שהשתנה, צליעתו, הריד שגול מפיו, הסתירו את פנימיותו, את רגשותיו וידיעותיו, את העולם הנפשי העשיר, בו מצא מפלט מעולם חיצוני שהתאכזר אליו.

שתי דודותיו, הפציבה ואסתר, שחיו ב"תל-אביב, טיפלו בו תחילה, תמכו בו, שלחו לו לבנים ובגדים, אותם היה קורע במה"רות רבה. אולם כעבור זמן קרתה טרגדיה בחייה, שבקבוצתיה חלתה אחת מהן קשה. עתה לא יכלו גם הן לעזור לעמוס. הוא נשאר גלמוד, בודד וגשכח, כשהוא מתקיים על לחם, לבניה ויתים. הוא היה פשוט רעב. במאמץ נואש לפרנס את עצמו למד ב"כוחות עצמו הנהלת-פנקסים, עבר בהצטיינות את הבחינות. אולם הדבר לא עזר לו במאומה. הוא הופנה לידידים רבים של אביו, אך איש לא רצה לעזור לו. "הוא נראה רע, לא יודע שום דבר, מה אפשר לעשות עמו?" היתה התשובה האופיינית.

עמוס נכנס כחבר להסתדרות הפועל-המו"רחי, הופנה משם ללשכה הכללית. כשפנה אל משה גבירצמן, איש הפועל-המזרחי ו"מנהל מחלקת הפקידים של הלשכה (כיום חבר העיריה), הפליט הלה: "מסתובבים אצ"לי אנשים בריאים שאין לי משרה בשבילם. מה אעשה אתך?"

עזוב ורעב, עסק עמוס בדבר היחיד ש"הביא לו נחמה: התנ"ך. סיפר הוא אחר-כך: "כל הימים אני נמצא לבד בחדר, אור"חיים לא באים אלי, ואת ארוחותי הכנתי בעצמי. אני חי בצמצום, אך בעזרת השם הגהה בתורה."

תחביב אחד של עמוס היה לבקר באס"רות — הרצאות מדעיות, כינוסים מפלגתיים מכל הסוגים והפגלים. הוא היה יושב, ש"מע, שותק ויוצא. אך תחביבו העיקרי היה אחר: לקרוא מדי שבת את פרשת השבוע בבית הכנסת.

לא קל היה לספק תחביב זה. עוד כשהיה צעיר, נפגע לא פעם קשות. הוא היה קורא יפה, אך קולו ודרך הגהתו המזוהה את המלים לא מצאו חן בעיני המתפללים, שעד"כו את בית הכנסת. עמוס הנכלם היה יוצא מבית-הכנסת ובוכה. הוא לא תיאר לעצמו שאותו קול ואותה צורת-דיבור היפכה, בשנת תשי"ח, לצליל הפופולארי ביותר בישראל.

בבית-הכנסת של שערי-חסד קם לו מתחרה בדמותו של הפרופסור (למאתימטיקה) אב"רהם הלוי פרנקל, שגם הוא אוהב לקרוא את פרשת השבוע. הקהל העדיף אותו על עמוס. אולם הגואל נמצא בדמותו של צדיק ידוע, הרב יעקב משה חרל"פ, אדם אציל נפש הגר מול ביתו של עמוס. הרב מינה את עמוס לקורא הקבוע של פרשת השבוע בבית-הכנסת הפרטי שבביתו, בית זבול.

גם אחרי מות הרב המשיך עמוס למלא שם תפקיד זה, שהוא התענוג העיקרי שלו.

קבלות מלפני 2000 שנה

כשחורי עמוס היו עוד בחיים, הכניסו לצריף הקטן המחובר לידרתם דיר ב"שם ישראל יענקל ויינברג ואת אשתו רייזל. במשך הזמן התרבה משפחת ויינברג, ה"צריף הקטן היה צר מהכילה. עתה, כש"נשאר עמוס בודד וחסר כל, הציע לו ויינברג ברג עסק חליפין: להעמיד לרשותו את הדיירה בת שלוש החדרים בבית האבן, להיכנס תחתיו לצריף הקטן, לויינברג לא היה כסף כדי לשלם דמי מפתח, אך הוא הציע לעמוס תמורה אחרת: לסעוד על שול"חנו בשבתות עד סוף ימיו. עמוס הסכים.

אך מצבו נשאר קשה, גבל תמידית ברעב. ואז באה ההצלה מידי קבוצת תלמידים של נוח חכם, שלא שכחו את בנו. פיבל מלצר, המרצה לתנ"ך בקול ישראל, תלמידו של נוח חכם, נפגש עם תלמידו אחר, עורך-הדין אשר ראנד. יחד עם חברו של נוח חכם מסמינר המזרחי, ד"ר משה בראר, סיכסו עצה כיצד להציל את בנו של האיש אותו העריצו, שיהיה לו לפחות מה לאכול.

מלצר הוא חבר הנהלת בית-החינוך לעיוור ריס בירושלים. חבר אחר היה חבר הכנסת הראשונה חיים שאג, נשיא מיסדן אחוזה (מעין חיקוי דתי של הבונים ההופשיים) שגוה חכם היה אחד מחבריו. הם החליטו לסדר לחכם הבן מקום עבודה כל שהוא. בחווה שנחתם לפני שמונה שנים התחייב המוסד לדאוג למזונו ולשאר הוצאותיו של עמוס חכם עד לסוף ימיו, תמורת עבודתו במ"ס. נאמר בו בפירוש כי למרות נכותו של עמוס, אסור למוסד לפטרו לעולם.

העבודה סודרה כמעשה-חסד, תמורת מש"כורת זעירה, שהספיקה כדי להציל את עמוס מרעב ממש. לא היתה כל עבודה עבורו, והמוסד לא חיפש עובד. כשנשאל מלצר בשיבת הועד: "במה נעסיק אותו?" ענה: "נמצא קבלות מלפני 2000 שנה, שיסדרו!"

עמוס החל לחיות לפי סדרים שהפך אצלו לקבע מזה שמונה שנים. בשעה שמו"נה בבוקר היה מופיע בשערי המוסד, מביתו אשר בקצה השני של ירושלים, פנה לעבור דתו האפורת. היה עליו להעתיק שמות וקבלות מפנקסי הקבלות של הגוים לתוך התיקיה. הוא עסק בכך בכל הרצינות, במ"סירות וביושר, דייק שלא להחסיר אף לא דקה אחת מזמן עבודתו. במוסד היה אוכל, מקבל את הוצאות מחיתו, וחוזר ללון בב"י תו. שם היה מסתגר ולומד.

הוא התעניין בשטחים שונים: מאתימטיקה, פסיכולוגיה, פילוסופיה, אנגלית. אך בעיקר עסק במדעי היהדות. על שאיפתו ללמוד

* אביו של הרב חרל"פ מראשוני-לציון, שסירב השנה להשיא את בן הגיורת זאב הי"ן (ראה האיש הצעיר של תשי"ח).